

L'espíadimonis (*Libellula*) (ALDC, VII, 1551. L'espíadimonis)

L'espíadimonis és un “insecte odonat, d'abdomen llarg i prim de colors lluents i virolats, amb quatre ales llargues i estretes, que vola prop de l'aigua i les larves del qual són aquàtiques” (DIEC). Es tracta d'un insecte que coneix una copiosa i variada productivitat de significants. Alguns comentaris al·ludeixen a un medi aquàtic (“Va pels enaiguats” 11, “va pel riu” 29), que, quan aquest falta, justifica l'absència de resposta per part dels inf.; altres vegades aquests manifesten la seva inseguretat (32, 83, 87, 137, 190).

Un bon nombre de resultats s'identifiquen, per comparació o per confusió, amb altres animals. Amb un insecte volador: *borinot* 89, *bombot* 174, *bombeta* 179, *borumbot* 179, *marieta* 86, 108, *mariposa* 115 (← cast.), *mosquit* 27, 187, *mosquit gros* 88, *mosca virolada* 90; amb un pregadeu: *plegamans* 57, 58, *plegadeus* 137, *tocacampanes* 124 (cf. mapa 1012), *tallacampana* 85; amb una gallina: *gallineta d'aigo* 74; amb un ocell: *pardal de Sant Pere* 85; amb un/una cuc/cuca, seguit de determinant: *cuc de les basses* 131, *cuca voladora* 87 (cf. més avall); amb una ratapinyada: *esbuliac* 53; amb un llagost, seguit d'un adjunt: *llangot d'ales* 51; amb una granota jove: *cabot* 75; amb un cavall, considerat el símbol de la velocitat o del moviment saltador: *a* en forma *f*: *cavalla* 168; *b* amb determinant: *cavall berrat* 30, 32, 39 (cf. més avall), *cavall d'aigua* 98 (*cavall d'aiga* 40, *cavall d'aigo* 103), *cavall de bruixa* 143, *cavall de serp*, *cavall de séquia* 178, *cavall de Sant Martí* 35; *c* amb un dim.: *cavallet*, *cavallet volador* 161; *d* amb un compost: *parecavalls* 181; *e* amb un manlleu: *ca[v]allo* 172, amb el dim. *cavallito* 112, 145 (← cast.). *Cavall de serp* podria tenir relació amb la forma allargada de l'insecte comparada amb la de l'ofidi i amb la mobilitat de l'èquid, sema també present en *volantí* 180, pels salts d'un volantiner (cf. mapa 1012).

Un grup es refereix a oficis: *dotor* 132 (< *doctor*, amb pron. pròpia del val.), *teixidor* 58, 102, 151 (*tistixidor* 149, *tix* 184, cf. més avall), *capellà* 155, *vicari de bassa* 134 (pron. *viquiari*), *sereno* ‘vigilant municipal’ 146, *sastre* 138, *cevil* 125 (dissimilació de [guàrdia] *civil*), *farrero* ‘ferrer’ 100, *gaiter* 137 (*gaitero* 144 ← cast.), *soldat* 177, *estudiant* 118, 119, *paraigüero* 110.

La motivació pot raure en el cos prim i elegant de l'insecte (Rohlf, 1966 a: 108): *dimosela*, *demuasela* 11 (← oc. *domaisèla*), *madimosela* 8 (← fr. *mademoiselle*), *senyoreta* 181 (*sinyoreta* 167, *sinyoret* 116); també hi cap la possibilitat que, per als perjudicis imaginaris que se li atribueixen (veg. més avall), es tractés d'una “captatio benevolentiae” per tal d'obtenir-ne una mirada benèfica i apaivagar així la seva suposada maldat. Efectivament, l'espíadimonis és considerat en la imaginació popular una bestiola perillosa: “ses énormes mandibules peuvent impressionner, surtout quand elle dévore ses petites proies en plein vol, ou ses plus grosses victimes, après s'être arrêtée” (Hoyer, 2001: 287). D'aquí, designacions com *talladits* 64, *rodadits* 129, 133, 140, *tallanassos* 70-72 (*tallanàs* 71), *tallaorelles* 150 (*taiareies* 83), *serradits* 69, *estiracabells* (*estiracabeis* 44, 54, 56, *estiracabei* 55), *arrapaestiracabell* 61, *robacols* 126, *judeu* 73 (var. arcaica de *jueu*, de connotació pejorativa, cf. el mall. *judio de safreig* [Campos]), que trobem semblantment en altres

llengües (‘arrancauills’, ‘cegauills’, ‘matahome’, ‘matacavalls’, etc.). Aquesta malignitat es trobaria a l'origen de mots com *bruixa* 159, *dimoni* (*dimoni boiet* 79, *dimoni baiet* 81 [veg. Veny, 1999 c], var. de *boget* ‘ésser fantàstic amic de fer entremaliadures’), *espíadimonis*, el mot comú normatiu, que, més que interpretat com un compost del present d'indicatiu de *espíar* i *dimoni*, podria ser una reducció de *espiga* (*de*) *dimoni* o de *espina* (‘agulla’) *de dimoni* (DECat). El perill de l'animaló pot relacionar-se amb la mort i/o en el fet de *mossegar* (MORDE) i *fugir* (FUGE): *mortefuig* 111.

La idea de ‘volar’, especialment damunt capes d'aigua, ha generat *volador* 77, *cuca voladora* 87, *guardabassos* 66, *rodabasses* 123, 127 (“roda per damunt les basses”, deia un inf. de *Tresor*), *botabarrancs* 170, *passamuntanyes* 41 i, incorporant terminologia moderna, *a[v]ió* 187, *a[v]ion de safreig* 77 (← cast.) (“té l'aspecte d'un avió”, deia l'inf. de *Tresor*) i fins i tot *helicòpter*, que hem sentit a parlants del cat. central. Una relació secundària, diacrònica, amb el vol és present en *libèl·lula*, recollida en els nostres materials només com a manlleu al fr. (*libelula* 9, *libelula* 7, 10, 11, 13) o al cast. (*libèlula* 124), un mot pres del llat. científic LIBELLULA (Linné, 1758), der. de LIBELLA ‘nivell’ pel fet que l'odonat plana horitzontalment.

La semblança del cos allargat de l'insecte ha originat noms d'estris amb aquesta estructura prima: *gúa* ‘agulla’ 82 (< *agúia* < ACÜCÜLA) (cf. fr. *aiguillette*), *pipa* 76, *escopeta* 130, *sangrador* ‘estri per a sagnar’ 139, 190 (← cast.).

La posta dels ous a l'aigua per la femella ha donat lloc a *pixavi* (o *pixa[v]í* 156), *pixavins* 152, *pissavi* 154 i *pixamina* 157 (< **pixa*[b]ina, per feminització i equivalència acústica B = M; veg. Veny, 1986 b), paral·lelament a creacions d'altres llengües romàniques (“cagaoli”, “pixa-a-la-font”, etc.). *Marota* 164, *parot*, de *mare* i *pare*, respectivament, suffixats (*parot de bassa* 165, *parotet* 161, 174-176), deuen tenir relació amb l'acció de pondre els ous (una dita infantil resava, tot tenint el *tix* ‘espíadimonis’ en la mà: “tix, parix! i n'eixien dos” 184); la lexia composta *parecabots* 172 i la complexa *mare de cavalls* 173.

Poden tenir relació amb antropònims *joanet* 113, *cavall berrat* 30, 32, 39.

Des d'una perspectiva territorial, notem: *a*) l'absència del mot culte, *libèl·lula*, com a resposta espontània, si no és en qualitat de manlleu; *b*) una sola resposta amb el mot considerat estàndard, *espíadimonis*, enfront del simple *dimoni*, amb més realitzacions; *c*) el ross. *dimosela* ha estat sensible a l'oc.; *d*) *cavall* i *cavallet* tenen una notable extensió, especialment *cavall de serp*, que coneix isoglosses en cat. central i nord-occ.; *e*) *pixavi* i *parot*, l'única lexicogènesi relacionada amb la posta que cobreix àrees del val.; *f*) altres mots es resisteixen a una interpretació etimologicosemàntica: *barretxina* 74, *grandaio* 179, *iaiofigues* 141.

Són mots normatius *libèl·lula*, *espíadimonis* i *estiracabells* (“Nom d'animal”), des del DOrt, 1917; *cavall de serp*, *parot* i *pixavi*, des del DIEC₁, 1995 (*Estiracabells*. “Nom d'alguns insectes odonats [...] que es troben abundantment pels marges dels rius i de les séquies”).